

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК: 342.95

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.11>

СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПРЕДСТАВНИКІВ І ПРЕДСТАВНИЦЬ ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ

Барчук А.Б.,

*аспірантка кафедри загальноправових дисциплін,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9313-7300>*

Барчук А.Б. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні.

У статті охарактеризовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Наголошено на важливості теми, що обумовлена наступними обставинами: 1) представники і представниці ЛГБТ+ становлять значну частину населення і мають такі ж права як і будь-яка інша людина; 2) вітчизняне законодавство поступово наближається до стандартів Європейського Союзу у частині заборони дискримінації за сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю; 3) повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України викликало численні порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях, що значною мірою стосувалися проявів нетерпимості до членів ЛГБТ+ спільноти. Обґрунтовано проведення класифікації нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні за критерієм їх поділу на акти законодавчого і підзаконного рівнів. Наголошено на винятковому значенні Конституції України як законодавчого акту найвищої юридичної сили для належного забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти. Вказано на необхідність удосконалення норм національного законодавства належного забезпечення державою законних прав, свобод та інтересів людини і громадянина та посилення дієвості чинних норм законодавства у протидії будь-яким проявам дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Щодо підзаконних актів звернуто увагу те, що на місцевому (функціональному, локальному) рівні уповноваженими особами можуть прийматися документи, що визнають сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність підставою, яка унеможлиблює будь-які прояви дискримінації. Водночас, локальні підзаконні акти не можуть виходити за межі законодавчих норм, які не містять розгорнутого переліку підстав за якими не допускається дискримінація. Зроблено висновок про те, що сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні варто визнати незадовільним.

Ключові слова: сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, права і свободи, недискримінація, забезпечення прав, правове регулювання.

Barchuk A. The current state of regulatory and legal protection of the rights of representatives of the LGBT+ community in Ukraine.

The article reveals the current state of regulatory and legal protection of the rights of representatives of the LGBT+ community in Ukraine. The importance of the topic is emphasized due to the following circumstances: 1) LGBT+ representatives make up a significant part of the population and have the same rights as any other person; 2) domestic legislation is gradually approaching the standards of the European Union in terms of prohibition of discrimination based on sexual orientation and gender identity; 3) the full-scale invasion of the russian federation on the territory of Ukraine caused numerous violations of human rights in the temporarily occupied territories, which largely related to manifestations of intolerance towards members of the LGBT+ community. The classification of regulatory and legal acts related to ensuring the rights of representatives of the LGBT+ community in Ukraine based on the criterion of their division into

acts of the legislative and sub-legal levels is substantiated. The exceptional importance of the Constitution of Ukraine as a legislative act of the highest legal force for the proper protection of the rights of representatives of the LGBT+ community is emphasized. It is pointed out the need to improve the norms of the national legislation for the proper provision by the state of the legal rights, freedoms and interests of the person and the citizen and to strengthen the effectiveness of the current legislation in countering any manifestations of discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. About sub-legal acts, attention has been drawn to the fact that at the local (functional, local) level, authorized persons may accept documents recognizing sexual orientation and gender identity as a basis that makes any manifestations of discrimination impossible. At the same time, local by-laws cannot go beyond legislative norms, which do not contain an extensive list of grounds on which discrimination is not allowed. It was concluded that the current state of regulatory and legal protection of the rights of representatives of the LGBT+ community in Ukraine should be considered unsatisfactory.

Key words: sexual orientation, gender identity, rights and freedoms, non-discrimination, ensuring rights, legal regulation.

Постановка проблеми. Серед найголовніших проблем сучасності, яка є актуальною для всіх без виключення держав світу, можна назвати протидію будь-яким проявам дискримінації. Один із аспектів вирішення зазначеної проблеми полягає у створенні правової основи для унеможливлення будь-яких проявів цього негативного явища.

Згідно зі статтею 1 Конституції, Україна проголошена суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. Водночас, реалізація конституційних положень вимагає наявності ефективно функціонуючої правової системи, головним спрямуванням якої є всебічне забезпечення законних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Водночас, подолання стигматизації представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні вимагає наявності законодавчих гарантій, що унеможливають дискримінацію і будь-яке насильство щодо таких осіб.

У зазначеному аспекті надзвичайно актуальним вбачається вивчення стану нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Важливість згаданої теми обумовлена наступним: по-перше – представники і представниці ЛГБТ+ становлять значну частину населення і мають такі ж права як і будь-яка інша людина; по-друге – вітчизняне законодавство поступово наближається до стандартів Європейського Союзу у частині заборони дискримінації за сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю; по-третє – повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України викликало численні порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях, що значною мірою стосувалися проявів нетерпимості до членів ЛГБТ+ спільноти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковий доробок за вказаною тематикою можна умовно поділити на дослідження, пов'язані з подоланням дискримінації в Україні загалом та дослідження безпосередньо присвячені проблемам правового статусу представників і представниць ЛГБТ+ спільноти. Серед першої групи досліджень варто виокремити працю І.В. Янковець, присвячену дискримінації та інституційному механізму її подолання в Україні. Заборону дискримінації у загальнотеоретичному аспекті вивчала З.П. Равлінко. Предметом дослідження О.Р. Башука стали адміністративно-правові засади протидії проявів дискримінації дільничними офіцерами поліції в Україні. Принцип недискримінації і механізми його реалізації було розкрито у дисертації О.-М.І. Бачинської. З-поміж робіт другої групи зупинимось на порівняльно-правовому дослідженні Я.К. Товпеко присвяченому реалізації конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин. Не менш важливою вбачається праця В.С. Гербут, що розкриває сутнісний зміст та гарантії захисту права на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність. У свою чергу, А.А. Герц присвятила навчальний посібник правам людини, сексуальній орієнтації та гендерній рівності.

Незважаючи на вищезгадані праці, динамічний розвиток національного законодавства обумовлює доцільність і необхідність ґрунтовного розкриття сучасного стану нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні.

Мета статті полягає у висвітленні сучасного стану нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні та визначенні перспектив його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося вище, багато представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні стикаються з різноманітними труднощами при отриманні доступу до медичних

послуг, освітніх послуг та працевлаштування або публічної служби. Тобто, незважаючи на певні позитивні кроки у напрямку правового захисту прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти, продовження роботи над цією проблемою залишається надзвичайно важливим. Необхідно подолати будь-які прояви дискримінації у суспільстві для всіх людей, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності (далі – СОГІ).

Будь-яким організаційним змінам передують створення нормативно-правової основи, утвореної актами різної юридичної сили. Виходячи з цього, необхідно зупинитись на характеристиці сучасного стану нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні. Проведенню зазначеної характеристики сприятиме класифікація нормативно-правових актів залежно від рівня їх юридичної сили (за ієрархією).

У більшості наукових праць згадана класифікація передбачає поділ нормативно-правових актів на дві групи: закони та підзаконні нормативно-правові акти. Перша група включає Закони України, а саме: 1) Конституцію України як Основний закон та закони про внесення змін до Конституції України; 2) закони України. Друга група охоплює підзаконні нормативно-правові акти України: 1) постанови Верховної Ради України нормативно-правового змісту; 2) укази Президента України; 3) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; 4) накази міністерств; 5) накази центральних органів виконавчої влади й інші нормативно-правові акти, що ними приймаються, які торкаються прав та обов'язків людини і громадянина; 6) розпорядження голів місцевих державних адміністрацій нормативно-правового змісту; 7) рішення місцевих референдумів нормативно-правового змісту; 8) рішення місцевих рад і їхніх виконавчих органів нормативно-правового змісту; 9) розпорядження сільських, селищних, міських голів, голів районних у містах, обласних рад нормативно-правового змісту; 10) локальні нормативно-правові акти [2].

Нами пропонується спростити наведену класифікацію до двох складових – законодавчого і підзаконного рівнів.

Законодавчий рівень. Відповідно до статті 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1]. Потрібно відмітити, що Конституція України та закони про внесення змін до її змісту, не містять положення, що безпосередньо передбачають свободу СОГІ, а також пов'язані з недопущенням дискримінації у зв'язку із цим.

Тут варто погодитись із Я.К. Товпеко у тому, що відсутність сексуальної орієнтації серед ознак, за якими згідно з ч. 2 статті 24 Конституції України забороняється дискримінація, породжує ситуацію правової невизначеності щодо захищених чинним законодавством ознак. Натомість, закріплення на законодавчому рівні прямої заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, на думку фахівчині, становить важливу гарантію реалізації фундаментальних прав та свобод людини і громадянина [3, с. 12-13].

Серед чинних кодифікованих законів ситуація не є набагато кращою. СОГІ не зазначаються серед підстав, які не допускають або унеможливають дискримінацію. Наприклад у п. 7) ч. 2 статті 2 «Завдання та основні засади адміністративного судочинства» Кодексу адміністративного судочинства України вказано: «з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації» [4]. У свою чергу, положення статті 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» передбачають: «Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [5]. Терміносполучення СОГІ так само не закріплене (виокремлене)

у Кодексі України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X, Кримінальному процесуальному кодексі України від 13.04.2012 № 4651-VI, Цивільному кодексі України від 16.01.2003 № 435-IV тощо.

Не можна позитивно оцінити те, що поряд із широкою суспільною кампанією спрямованою на підтримку законодавчих змін (визнання одностатевих союзів), в Україні досі офіційно не визнано одностатеві стосунки, що створює низку моральних і матеріальних загроз для учасників / учасниць таких відносин. Натомість, спираючись на статтю 51 Конституції України [1] та ч. 1 статті 21 «Поняття шлюбу» Сімейного кодексу України від 10.01.2002 № 2947-III, шлюбом визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [6].

Своєрідне позитивне виключення тут становить Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII, у ч. 1 статті 2-1 «Рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці» якого з листопада 2015 року передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема й щодо «... гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації» [7].

На рівні законодавчих актів слід зупинитися на Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI, яким визначені організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. У п. 2 ч. 1 статті 1 «Визначення термінів» цього Закону вказано, що: «дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [8].

Варто зупинитися на Законі України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків від 08.09.2005 № 2866-IV, метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [9]. У цілому позитивно оцінюючи законодавче закріплення недопущення дискримінації за ознакою статі, слід критично віднестися до ігнорування СОГІ.

Так само це стосується проблеми домашнього насильства, запобігання і протидія якому закріплено відповідним законом від 07.12.2017 № 2229-VIII [10], адже статус представників і представниць ЛГБТ+ спільноти так само не є визначеним.

Підсумовуючи, можна констатувати, що сучасний стан правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні на законодавчому рівні не можна вважати задовільним. Також, ми погоджуємось із тезою Б.О. Логвиненка у тому, що суспільству необхідно визнати факт існування сімейних відносин, утворених особами однієї біологічної статі, так як останні також мають підпадати під дію законодавства, спрямованого на запобігання і протидію насильству. Адже, відповідно до статті 21 Конституції України, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах [11, с. 138].

Підзаконний рівень. Підкреслюючи широту суб'єктів прийняття підзаконних нормативно-правових актів та видів і форм відповідних документів, ми наголошуємо на тому, що такі акти доповнюють і уточнюють законодавчі положення, забезпечують їхню дієвість, не змінюючи при цьому норм вищого ієрархічного рівня. Тут необхідно звернути увагу на наступні моменти: з одного боку, на місцевому (функціональному, локальному) рівні уповноваженими особами можуть прийматися документи, що визнають СОГІ підставою для недопущення будь-яких проявів дискримінації. З іншого боку, нормативно-правові акти підзаконного рівня не можуть виходити за межі законодавчих норм. Таким чином, за умови відсутності закріплення у законодавстві чіткого переліку ознак за якими не допускається дискримінація, вести мову про належний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні неможливо.

Не деталізуючи підзаконні нормативно-правові акти, якими регламентовано поліцейську діяльність в цілому та адміністративно-юрисдикційну діяльність зокрема, можна погодитись із слушним зауваженням Н.В. Уварової, що досліджувана проблема загострюється у випадках застосування заходів забезпечення провадження та стягнень під час провадження у справах про адміністративні

правопорушення. Наприклад, коли особистий огляд представника чи представниці ЛГБТ+ спільноти проводить поліцейський – чоловік або поліцейська – жінка, а особа, що підлягає огляду ідентифікує себе, як жінку, хоча за документами є чоловіком. Подібна проблема стосується відбування адміністративного арешту. Сьогодні не можна дати однозначну відповідь, до якого приміщення належить відправити особу для відбування адміністративного арешту – для жінок чи для чоловіків, якщо така особа, наприклад, ще не оформила відповідні документи, або перебуває у процесі зміни статі. На сьогоднішній день, поліцейські виходять із паспортних даних затриманої особи, не враховуючи, зокрема, і її гендерну самоідентифікацію [12, с. 258]. Наведений приклад функціонально відображає всю повноту проблем з якими стикаються представники і представниці ЛГБТ+ спільноти в Україні прагнучі реалізувати свої законні права і свободи, отримати доступ до певних послуг тощо.

Висновки. Завершуючи необхідно наголосити на тому, що право на свободу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності виступає сьогодні одним з центральних елементів концепції гідності людини, неповага до якого порушує, в першу чергу, гідність кожної окремої особи [13, с. 231].

Ведучі мову про реальне, а не декларативне забезпечення державою законних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, не можна оминати увагою проблеми представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні через відсутність, а також недостатню дієвість чинних норм законодавства.

Таким чином, сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні варто визнати незадовільним. Подальші наукові дослідження слід зосередити на виправленні поточної ситуації за рахунок внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів законодавчого рівня, насамперед, до Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n2301> (дата звернення 14.07.2023).
2. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 128–131.
3. Товпеко Я.К. Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове дослідження: автореферат дис. к.ю.н. 12.00.02. Київ. 2017. 22 с.
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 14.07.2023).
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 14.07.2023).
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 14.07.2023).
7. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 14.07.2023).
8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 14.07.2023).
9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 14.07.2023).
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 14.07.2023).
11. Логвиненко Б.О. Дискусійні питання ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції). Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 1. С. 135–139.
12. Уварова Н.В. Проблема соблюдения прав представителей ЛГБТ сообщества в производстве по делам об административных правонарушениях. Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення: матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 черв. 2021 р.). Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. 266 с. С. 256–258.
13. Гербут В.С. Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: сутнісний зміст та гарантії захисту. дис. к.ю.н. 12.00.02. Ужгород. 2018. 269 с.